

Київський національний торговельно-економічний університет
Кафедра публічного управління та адміністрування

ВИПУСКНА КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

на тему:

ФІНАНСОВІ ІНСТРУМЕНТИ РОЗВИТКУ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД В УКРАЇНІ

Студентки 5 курсу, 7 групи,
спеціальності 074 «Публічне
управління та адміністрування»
спеціалізації «Публічне
управління та адміністрування»

Науковий керівник
канд. екон. наук

Гарант освітньої програми
канд. екон. наук, доцент

Старушенко
Олександр Олександрович

Дьяченко
Ольга Володимирівна

Головня
Юлія Ігорівна

Київ 2022

Київський національний торговельно-економічний університет

Факультет економіки, менеджменту та психології

Кафедра публічного управління та адміністрування

Освітній ступінь: бакалавр

Спеціальність: публічне управління та адміністрування

Спеціалізація: публічне управління та адміністрування

Затверджую

Зав. кафедри _____

«11» грудня 2021 р.

Завдання на випускню кваліфікаційну роботу студентіві

Старушенко Олександрі Олегівні

1. Тема випускної кваліфікаційної роботи: «ФІНАНСОВІ ІНСТРУМЕНТИ РОЗВИТКУ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД В УКРАЇНІ»

Затверджена наказом ректора від «08» грудня 2021 р. № 4067

2. Строк здачі студентом закінченої роботи (проекту): 24.01.2022

3. Цільова установка та вихідні дані до роботи

Мета роботи: обґрунтування заходів щодо підвищення ефективності використання фінансових інструментів розвитку громад в Україні.

Об'єкт дослідження: процес використання фінансових інструментів розвитку громад.

Предмет дослідження: теоретичні та практичні аспекти використання фінансових інструментів розвитку Київської міської громади.

4. Зміст випускної кваліфікаційної роботи (проекту) (перелік питань за кожним розділом):

ВСТУП

Розділ 1. Аналіз фінансових інструментів розвитку Київської міської громади

1.1. Характеристика фінансових інструментів розвитку громад

1.2. Оцінка результативності використання фінансових інструментів розвитку Київської міської громади

Розділ 2. Удосконалення фінансових інструментів розвитку територіальних громад в Україні

2.1. Аналіз зарубіжного досвіду використання фінансових інструментів розвитку громад

2.2. Обґрунтування заходів щодо підвищення ефективності використання фінансових інструментів розвитку Київської міської громади
ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ
ДОДАТКИ

5. Календарний план виконання роботи (проекту)

№ пор.	Назва етапів випускної кваліфікаційної роботи (проекту)	Строк виконання етапів роботи	
		за планом	фактично
1	Визначення напрямку дослідження та затвердження теми випускної кваліфікаційної роботи	До 10.12.2021	10.12.2021
2	Складання плану та підготовка індивідуального завдання для виконання випускної кваліфікаційної роботи	До 20.12.2021	20.12.2021
3	Представлення на рецензування науковому керівнику рукопису першого розділу випускної кваліфікаційної роботи	До 10.01.2022	10.01.2022
4	Представлення на рецензування науковому керівнику рукопису другого розділу випускної кваліфікаційної роботи	До 20.01.2022	20.01.2022
5	Представлення закінченої випускної кваліфікаційної роботи на кафедру	До 21.01.2022	21.01.2022
6	Підготовка письмового відгуку на випускну кваліфікаційну роботу	До 22.01.2022	22.01.2022
7	Зовнішнє рецензування ВКР	До 22.01.2022	22.01.2022
8	Проведення попереднього захисту випускних кваліфікаційних робіт	21-23.01.2022	21-23.01.2022
9	Вирішення питання про допуск випускної кваліфікаційної роботи до захисту	До 25.01.2022	До 25.01.2022
10	Направлення випускної кваліфікаційної роботи із зовнішньою рецензією у ЕК для захисту	За графіком	За графіком

6. Дата видачі завдання «11» грудня 2021 р.

7. Науковий керівник випускної кваліфікаційної роботи
Дьяченко О.В.

(прізвище, ініціали, підпис)

8. Гарант освітньої програми Головня Ю.І.

Завдання прийняв до виконання студент Старушенко О.О.

10. Відгук наукового керівника випускної кваліфікаційної роботи:

Випускна кваліфікаційна робота Старушенко Олександри Олегівни, яку подано на рецензію, характеризується актуальністю та своєчасністю. Удосконалення фінансового забезпечення органів місцевого самоврядування в контексті децентралізації є актуальним завданням сьогодення вирішення якого сприятиме якісному виконанню органами місцевого самоврядування їхніх функцій.

Робота складається зі вступу, двох розділів, висновків та пропозицій, списку використаних джерел, додатків. Випускна кваліфікаційна робота виконана у повному обсязі, відповідно до завдань, з дотриманням всіх вимог, мету дослідження досягнуто.

З огляду на зазначене, представлена на рецензування робота Старушенко Олександри Олегівни рекомендується до захисту з позитивною оцінкою.

Науковий керівник випускної кваліфікаційної роботи Дьяченко О.В.

(підпис, дата)

Відмітка про попередній захист Головня Юлія Ігорівна _____

(підпис, дата)

11. Висновок про випускну кваліфікаційну роботу

Випускна кваліфікаційна робота студента Старушенко О.О.

може бути допущена до захисту екзаменаційній комісії.

Гарант освітньої програми _____

Головня Ю.І.

(підпис)

Завідувач кафедри _____

Новікова Н.Л.

(підпис)

«25» січня 2022 р.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. АНАЛІЗ ФІНАНСОВИХ ІНСТРУМЕНТІВ РОЗВИТКУ КИЇВСЬКОЇ МІСЬКОЇ ГРОМАДИ	6
1.1. Характеристика фінансових інструментів розвитку громад	6
1.2. Оцінка результативності використання фінансових інструментів розвитку Київської міської громади	13
РОЗДІЛ 2. УДОСКОНАЛЕННЯ ФІНАНСОВИХ ІНСТРУМЕНТІВ РОЗВИТКУ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД В УКРАЇНІ.....	21
2.1. Аналіз зарубіжного досвіду використання фінансових інструментів розвитку громад.....	21
2.2. Обґрунтування заходів щодо підвищення ефективності використання фінансових інструментів розвитку Київської міської громади.....	27
ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ	33
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	36
ДОДАТКИ.....	41

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Україна проводить низку реформ, спрямованих на розширення повноважень територіальних громад, їх органів і посадових осіб місцевого самоврядування. Це сприятиме перетворенню централізації влади в державі на її децентралізацію (передання влади, повноважень, грошей, власності й відповідальності місцевим громадам та їх органам). Ресурсний потенціал об'єднаної територіальної громади характеризується наявними ресурсами, основними з яких є фінансові ресурси.

У сучасний період становлення України актуальною стає фіскальна децентралізація, оскільки вона є однією з основоположних умов ефективного функціонування органів місцевого самоврядування. Надмірна централізація повноважень органів виконавчої влади та відповідних фінансові та матеріальні ресурси для їх реалізації призвело до необхідності реформи децентралізації з наданням територіальним громадам значних повноважень, надання їм більших ресурсів для місцевого розвитку.

Дослідження проблем фінансового забезпечення органів місцевого самоврядування має велике значення як для розвитку вітчизняної фінансової науки, так і для вирішення практичних питань, пов'язаних із управлінням місцевими фінансовими ресурсами, фінансовою незалежністю місцевих органів влади.

Проблемні питання фінансового забезпечення діяльності органів місцевого самоврядування вказують на недосконалість систем адміністративно-територіального устрою та місцевого самоврядування, неефективність розподілу повноважень між органами місцевого самоврядування та місцевими органами виконавчої влади. Такі питання безпосередньо впливають на формування територіальної громади, яка

повинна володіти фінансовими, матеріальними та іншими ресурсами в обсязі, достатньому для ефективної реалізації завдань та функцій місцевого самоврядування, надання соціальних послуг населенню на рівні, передбаченому загальнодержавними стандартами.

Склалася ситуація, за якої органи місцевого самоврядування опинилися віч-на-віч з багатьма проблемами, пов'язаними із забезпеченням збалансованого соціально-економічного розвитку територій, суттєвого підвищення добробуту значної частини населення, вирішення гострих соціальних проблем. Таким чином, удосконалення фінансового забезпечення органів місцевого самоврядування в контексті децентралізації є актуальним завданням сьогодення вирішення якого сприятиме якісному виконанню органами місцевого самоврядування їхніх функцій.

У вітчизняній фінансовій науці питання фінансового забезпечення місцевого самоврядування та підвищення ефективності використання фінансових інструментів територіальних громад розглядають такі дослідники, як: Дурман М. [1; 7], Бігун Р., Литвин В., Олексів Н. [2], Патицька Х. [3], Дуб А. [4], Демченко О. [5], Олуйко М. [8], Карташов Є. [24], Кужелєв М., Нечипоренко А. [25], Бахур Н. [32] та інші.

Незважаючи на значну кількість наукових напрацювань, актуальними залишаються питання щодо подальшого вдосконалення фінансових інструментів розвитку громад в Україні.

Метою дослідження є обґрунтування заходів щодо підвищення ефективності використання фінансових інструментів розвитку громад в Україні.

Для досягнення зазначеної мети було вирішено такі завдання:

- охарактеризовано фінансові інструменти розвитку громад;
- оцінено результативність використання фінансових інструментів розвитку Київської міської громади;

- проаналізовано зарубіжний досвід використання фінансових інструментів розвитку громад;
- обґрунтовано заходи щодо підвищення ефективності використання фінансових інструментів розвитку Київської міської громади.

Об'єктом дослідження є процес використання фінансових інструментів розвитку громад.

Предметом дослідження є теоретичні та практичні аспекти використання фінансових інструментів розвитку Київської міської громади.

У роботі використано такі **методи дослідження**: систематизації та узагальнення (для характеристики фінансових інструментів розвитку громад); статистико-економічний, системний та порівняльний аналіз (для оцінки результативності використання фінансових інструментів розвитку Київської міської громади); аналізу та синтезу (для визначення напрямів удосконалення фінансових інструментів розвитку Київської міської громади); абстрактно-логічний (для обґрунтування заходів щодо підвищення ефективності використання фінансових інструментів розвитку Київської міської громади) та ін.

Інформаційною базою дослідження є законодавство України, статистичні дані державних органів України, дослідження вітчизняних і зарубіжних вчених, матеріали міжнародних і всеукраїнських науково-практичних конференцій, аналітичні огляди.

Структура та обсяг випускної кваліфікаційної роботи. Робота складається із вступу, двох розділів, висновків та пропозицій, списку використаних джерел з 34 найменувань, 2 додатків. Матеріали роботи містять 12 рисунків та 6 таблиць. Загальний обсяг роботи складає 42 сторінки, основної частини – 35 сторінок.

РОЗДІЛ 1

АНАЛІЗ ФІНАНСОВИХ ІНСТРУМЕНТІВ РОЗВИТКУ КИЇВСЬКОЇ МІСЬКОЇ ГРОМАДИ

1.1. Характеристика фінансових інструментів розвитку громад

Угода про асоціацію між Україною та ЄС створює необхідні передумови для впровадження нових підходів до регіональної політики. Процес глобалізації світової економіки запроваджує нові закони та змінює рівні відповідальності за місцевий розвиток. Глобалізація світової економіки призводить до посилення ролі громади в економічному розвитку місцевих територій та країни в цілому. Рівень економічного розвитку країни безпосередньо залежить від спроможності та зацікавленості громад брати участь у локальному розвитку своєї території.

Співпраця громад є важливою демократичною ініціативою, оскільки дає можливість місцевим жителям брати активну участь у вирішенні місцевих питань. Така співпраця впливає на якість та розвиток територіального управління, а також розширює сферу та підстави їхньої співпраці не лише з іншими громадами, а й із залученням приватного та державного секторів [1].

Розвиток територіальних громад ускладнений без належної фінансової підтримки з боку держави. У цьому контексті важливим є визначення ключових механізмів державної політики щодо підтримки та розвитку територіальних громад та аналіз фінансового стану.

Однією з головних цілей місцевого самоврядування є стимулювання розвитку місцевої економіки. Планування соціально-економічних перетворень потребує фінансового забезпечення розвитку інфраструктури, що тісно пов'язане із збільшенням витрат на її утримання, але водночас сприяє високому рівню прибутковості бюджету об'єднаних територіальних

громад (ОТГ). На темпи соціально-економічного розвитку ОТГ суттєво впливають рівень та структура доходів загального фонду, що визначає інвестиційну спроможність та привабливість громад. Фінансова спроможність ОТГ, яка залежить від якості та ефективності управління, є основою для визначення стратегічних цілей розвитку громади, підвищення ефективності адміністративної реформи [2].

Однією з основних проблем функціонування місцевого самоврядування є обмеженість фінансових ресурсів для виконання поточних завдань та реалізації потенційних інвестиційних потреб. Реформа бюджетної децентралізації є одним із пріоритетних напрямів структурних перетворень національної економіки, ефективна реалізація яких сприятиме оптимальному перерозподілу доходів від делегування повноважень між рівнями влади та забезпечить фінансування соціальних програм. Основним напрямком децентралізації є формування фінансово заможних громад з інвестиційними можливостями для задоволення потреб мешканців та надання якісних державних послуг [3].

Фінансові інструменти розвитку ОТГ можна визначити як правові, економічні, організаційні заходи, а також методи і форми завдяки яким ОТГ мають змогу наповнювати свої місцеві бюджети. Проте ці фінансові інструменти є специфічними в публічному управлінні та відрізняються від фінансових інструментів, що використовуються в комерційній діяльності [4].

Основні фінансові інструменти розвитку ОТГ наведено на рис. 1.1.

Разом з цим через обмеженість цих фінансових ресурсів території, в особі органів місцевого самоврядування, змушені конкурувати між собою задля їх отримання. Таким чином останнім часом громади стають схожі на бізнес, оскільки цій конкурентній боротьбі необхідно зайняти свою нішу, перемогти, залучити кошти, та, як наслідок, наповнити свої місцеві бюджети для розвитку ОТГ.

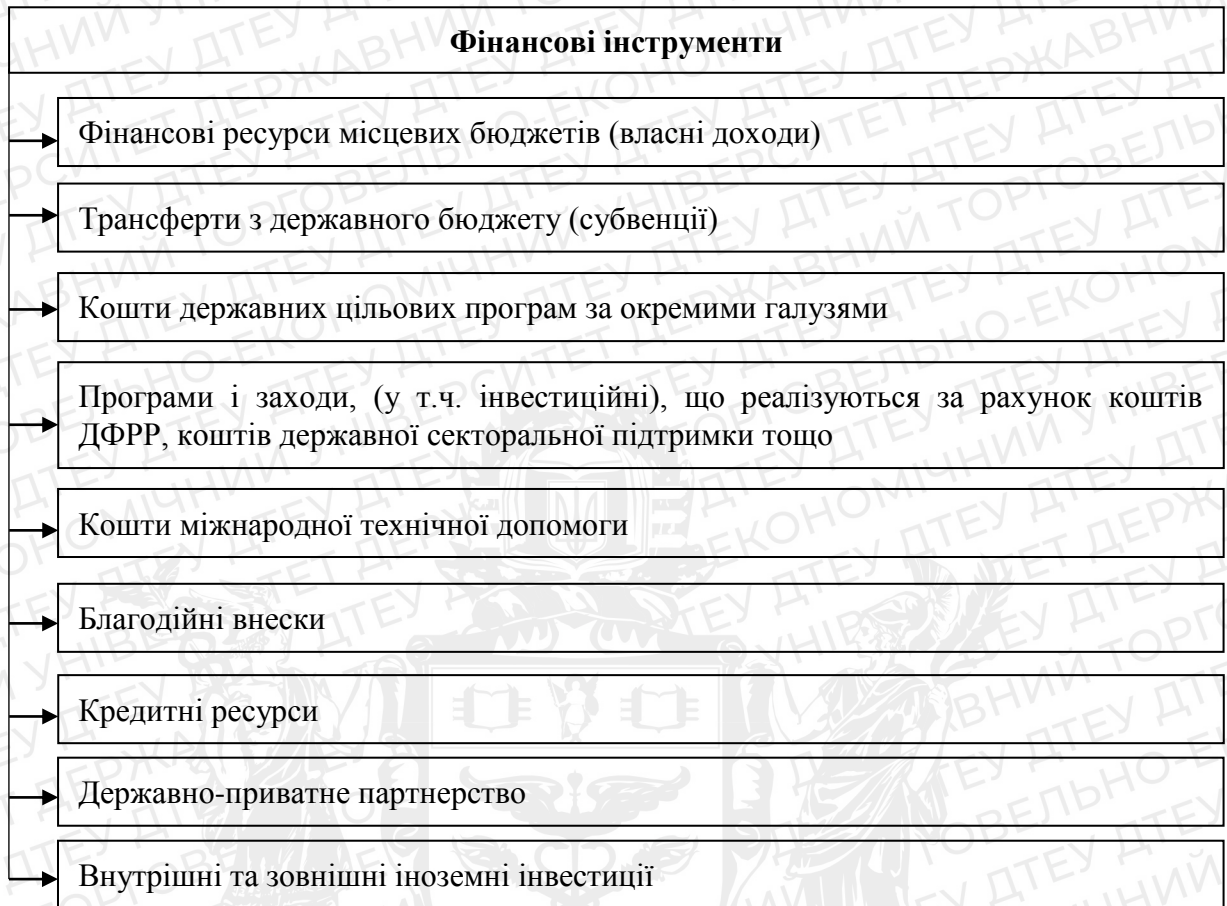

Рис. 1.1. Фінансові інструменти розвитку громад

Джерело: складено автором за [5].

Децентралізація бюджетних фінансових ресурсів передбачає зміну трансфертної політики; надання органам місцевого самоврядування більших повноважень щодо розробки та реалізації різноманітних програм соціально-економічного розвитку; зміну податкової системи, яка змінює питомі доходи на користь місцевих бюджетів (табл. 1.1).

Завдяки фінансовій децентралізації суттєво зміцнено ресурсну базу місцевих бюджетів та створено передумови для активізації процесу добровільного об'єднання територіальних громад в Україні.

Зміни в податковому та бюджетному законодавстві в умовах децентралізації забезпечили збільшення надходжень місцевого самоврядування до місцевих бюджетів [4].

Таблиця 1.1

Податкова база бюджетів ОТГ до та після децентралізації

Фінансові ресурси	До реформи, %	Після реформи %
Податок на доходи фізичних осіб	25	60 (40 – для м. Київ)
Податок на прибуток підприємств	0	10
Акцизний податок	0	13,44
Освітня субвенція	0	За формулою
Медична субвенція	0	За формулою
Податок на нерухоме майно	1	0-3

Джерело: складено автором за [6].

Результати фінансової децентралізації свідчать про зростання власних ресурсів (податків і зборів) місцевих бюджетів та збільшення частки місцевих бюджетів (з трансфертами) у зведеному бюджеті України. У 2020 році частка місцевих бюджетів у зведеному бюджеті становила майже 50%. Місцеві податки та збори є показником ефективності діяльності органів місцевого самоврядування, оскільки запровадження та встановлення ставок та зборів місцевих податків належить до виключної компетенції місцевих рад. Підвищення ролі місцевих податків і зборів та досягнення їх максимальної мобілізації має стати одним із пріоритетних завдань місцевої влади [7].

Це, у свою чергу, сприятиме зміцненню фінансової стійкості та незалежності місцевих бюджетів, ефективності використання наявної фіскальної спроможності відповідних територій та, як наслідок, підвищення рівня та якості послуг, що надаються членам громади. Формування значної частини власних надходжень місцевих бюджетів безпосередньо залежить від того, наскільки якісно органи місцевого самоврядування зможуть організувати весь комплекс процедур запровадження та мобілізація місцевих податків і зборів. Збільшення фінансових ресурсів дозволяє органам місцевого самоврядування більш самостійно реалізовувати стратегії місцевого розвитку, значно покращувати інфраструктуру та зміцнювати населені пункти, забезпечувати сталий розвиток територіальної громади [3].

Основним фінансовим інструментом розвитку громади є місцевий бюджет, який складається із загального та спеціального фондів, що, в свою чергу поділяються на доходи та видатки (рис. 1.2).

Рис. 1.2. Місцевий бюджет

Джерело: складено автором за [8].

Пряму участь суспільства у фінансовій політиці органів місцевого самоврядування передбачає такий фінансовий інструмент розвитку територіальних громад, як Бюджет розвитку (Бюджет участі). Партиципаторне бюджетування дає змогу задовольнити нагальні потреби громади за відносно короткий проміжок часу, стимулює економічний розвиток на місцевому рівні, покращує відносини між інституціями та представниками як громадянського суспільства, так і влади [9]. Спільне бюджетування також сприяє ефективному використанню бюджетних коштів, а також активізації діяльності та підтримці громадськості, коли йдеться про участь громадськості у процесі прийняття рішень щодо розподілу фінансових ресурсів у межах місцевих бюджетів [10, 11].

Одним із значних джерел фінансування розвитку територіальної громади є муніципальні запозичення (кредити). Це сукупність відносин між органом місцевого самоврядування та фізичними і юридичними особами, що передбачають залучення коштів від юридичних та фізичних осіб та виникнення боргових зобов'язань органу місцевого самоврядування як позичальника. Вони використовуються для фінансування бюджету розвитку та з метою створення, приросту, оновлення стратегічних об'єктів довготривалого користування або об'єктів, які забезпечують виконання завдань міських рад, що спрямовані на задоволення інтересів територіальних громад [12].

Класифікацію форм запозичень як джерел фінансування місцевих бюджетів наведено на рис. 1.3.

Ще одним фінансовим інструментом розвитку територіальних громад є фінансування з Державного фонду регіонального розвитку (ДФРР). На відміну від субвенції, яка розподіляється на кожну ОТГ і не потребує від органів місцевого самоврядування особливих зусиль, для отримання фінансування від ДФРР необхідно пройти багатоетапний конкурсний відбір.

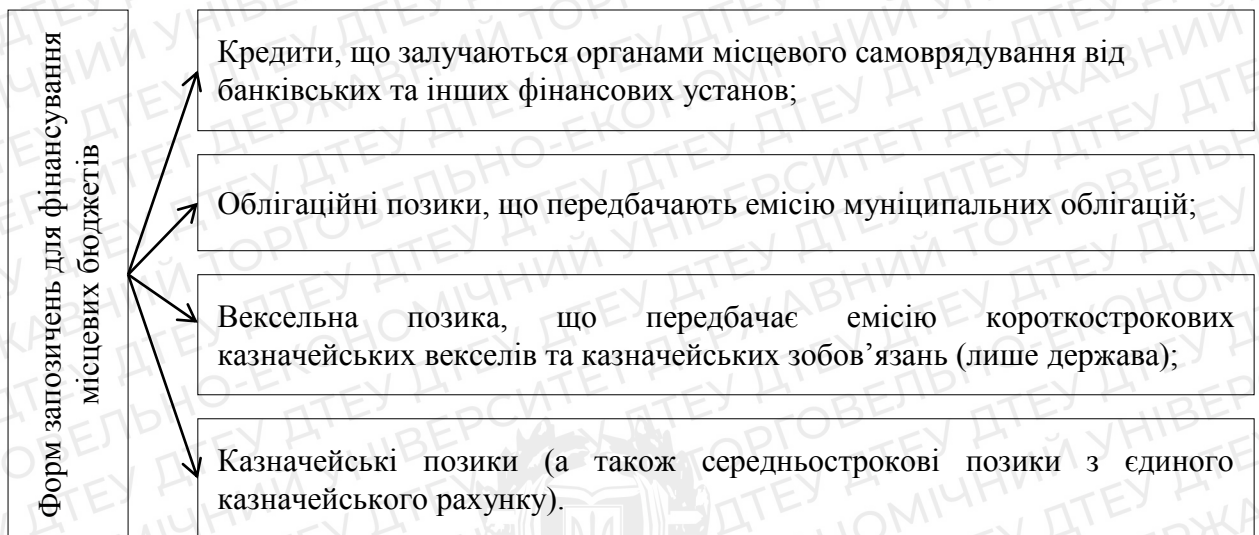

Рис. 1.3. Класифікація форм запозичень для фінансування місцевих бюджетів
Джерело: складено автором за [8].

Необхідно зауважити, що далеко не всі територіальній громад можуть пройти цей конкурс і фінансово долучитися до проекту. Тому фінансування з ДФРР показує здатність територіальних громад «поборотись» за обмежені фінансові ресурси [4].

Сьогодні проблеми суспільства неможливо вирішити без партнерства між владою та бізнесом. Таке партнерство вигідне для обох сторін. Для бізнесу – отримання сприятливих умов господарювання, прихильність від участі у спільних проектах, що дозволить знизити ризики, підвищити надійність інвестиційних проектів для кредитних організацій. Окрім забезпечення фінансовими ресурсами, бізнес демонструє професійний досвід, ефективне управління, гнучкість та оперативність у прийнятті рішень, здатність до новаторства. Держава є ініціатором проекту виходячи із суспільних, соціальних та економічних інтересів громади та здійснює моніторинг за ходом його реалізації. [13].

1.2. Оцінка результативності використання фінансових інструментів розвитку Київської міської громади

Розглянемо наскільки ефективно використовує фінансові інструменти розвитку Київська міська громада. Як видно з табл. 1.2 протягом 2015-2021 рр. планові доходи бюджету Київської міської громади, щороку збільшувалися, крім 2020 р., де зменшення обсягів доходів порівняно з 2019 р. становило 4% за рахунок зменшення доходів загального фонду (на 5%). Фактичний обсяг доходів був зменшений у 2019 р. (на 7% порівняно з 2018 р.) та 2020 р. (5% порівняно з 2019 р.). Спеціальний фонд збільшувався швидшими темпами, ніж загальний. Зменшення доходів планового спеціального фонду спостерігалось тільки у 2019 р. порівняно з 2018 р. (на 13%). Фактичні доходи спеціального фонду було зменшено у 2018 р. та 2019 р. (на 3%) та у 2020 рр. (на 8%).

Таблиця 1.2

Обсяги видатків та доходів бюджету міста Києва, 2015-2021, млн грн

Показники	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
Доходи							
План							
Загальний фонд	25 031	33 311	42 701	49 805	56 031	52 995	54 929
Спеціальний фонд	1 480	2 116	3 343	5 009	4 336	4 918	5 463
Разом	26 511	35427	46044	54 813	60 367	57 913	60 392
Факт							
Загальний фонд	25 659	34 032	42 568	49 614	56 901	52 765	43 445
Спеціальний фонд	968	4 419	5 683	5 505	5 318	4 912	5 678
Разом	26 627	38451	48250	55 120	62 219	57 678	49 123
Видатки							
План							
Загальний фонд	20 073	24 208	32 933	36 697	41 605	35 434	50 379
Спеціальний фонд	4 439	9 946	16 865	21 035	20 401	20 181	17 293
Разом	24 512	34154	49799	57 732	62 006	55 615	67 672
Факт							
Загальний фонд	19 404	22 651	31 778	35 826	40 153	39 606	52 830
Спеціальний фонд	8 603	10 835	17 573	22 349	21 017	18 574	28 055
Разом	28 007	33487	49352	58 175	61 170	58 180	80 885

Джерело: складено автором за даними [14].

Планові видатки зменшилися у 2020 р. на 10% за рахунок як загального фонду (на 15%), так і спеціального (на 1%). Така ж ситуація спостерігалася з

фактичними видатками – зменшення на 5%, у тому числі загального фонду – на 1%, спеціального – на 12%.

У результаті можна спостерігати такі показники виконання бюджету Київської міської громади за доходами (рис. 1.4). Найефективніше виконання бюджету зафіксовано у 2016 р. (108%) завдяки збільшенню доходів спеціального фонду (у 2,1 рази). Разом з цим останні 2 роки спостерігається недовиконання бюджету (у 2020 р. – на 0,4% та у 2021 р. – майже на 19%). Якщо у 2019 р. несуттєве виконання було за рахунок як спеціального, так і загального фондів, то у 2020 р. суттєво недовиконано бюджет за рахунок загального фонду (21%), у той час, як спеціальний фонд було перевиконано на 4%.

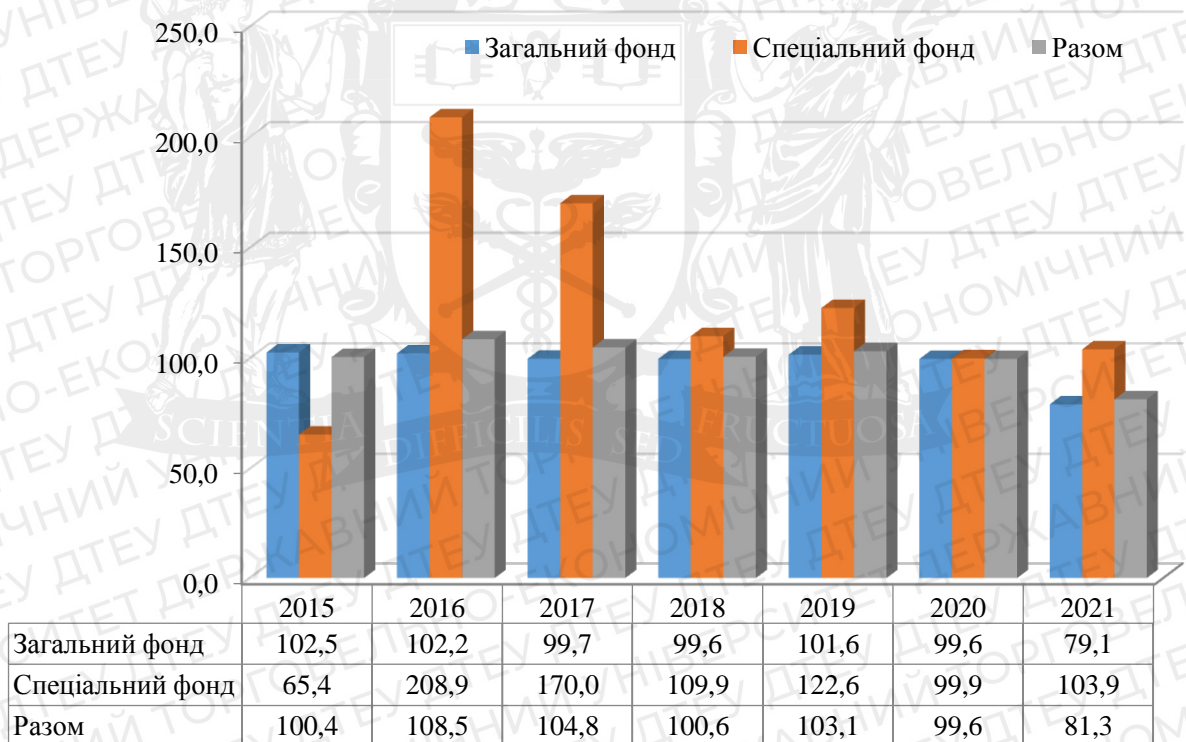

Рис. 1.4. Виконання бюджету міста Києва за доходами, 2015-2021, %

Джерело: складено автором за [14].

Інша ситуація склалася щодо виконання бюджету за видатками (рис. 1.5). Суттєве перевиконання зафіксовано у 2021 р. (19,5%) та у 2015 р. (114,3%). Якщо перевиконання у 2021 р. відбулося за рахунок незначного збільшення видатків загального фонду (5%), то у 2015 р. – за рахунок спеціального (у 1,9 рази).

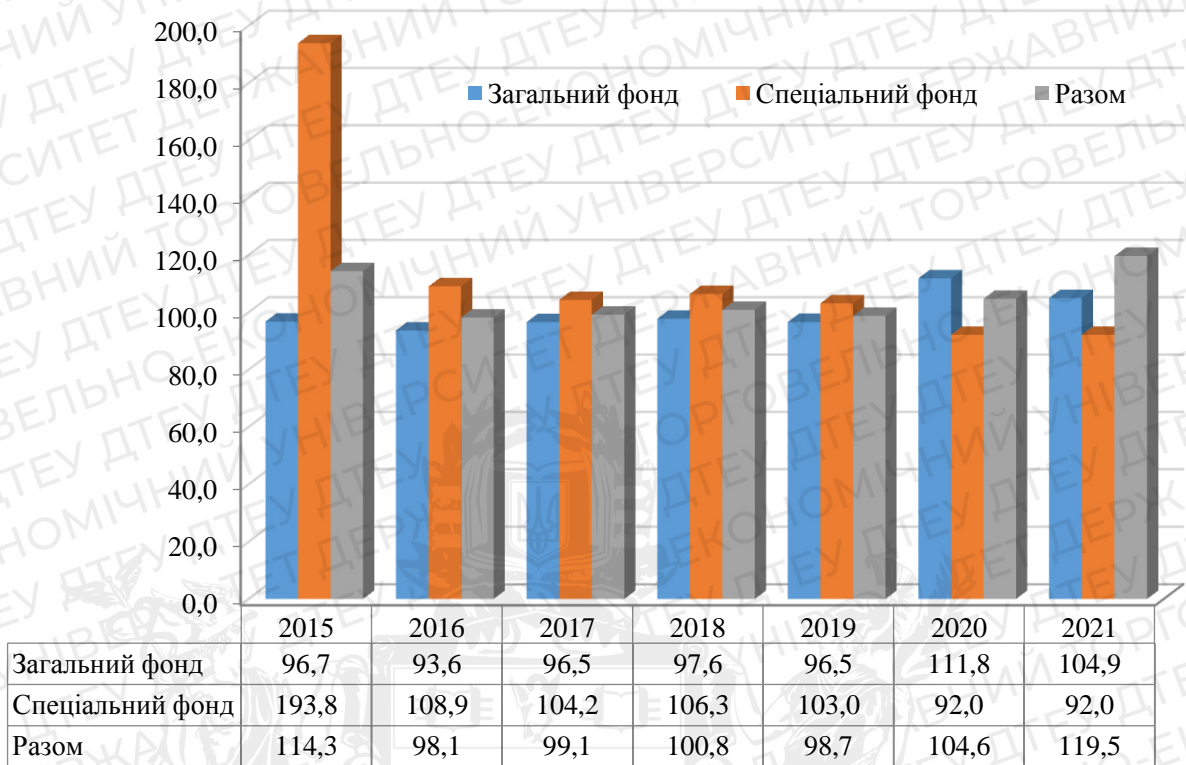

Рис. 1.5. Виконання бюджету міста Києва за видатками, 2015-2021, %

Джерело: складено автором за [14].

У структурі фактичних доходів переважають обсяги доходів загального фонду. Проте у досліджуваному періоді їх частка в обсязі загальних доходів зменшилася майже на 8 відсоткових пунктів – з 96,4% до 88,4%. Відповідно частка доходів спеціального фонду збільшилася з 3,6% до 11,6% (рис. 1.6).

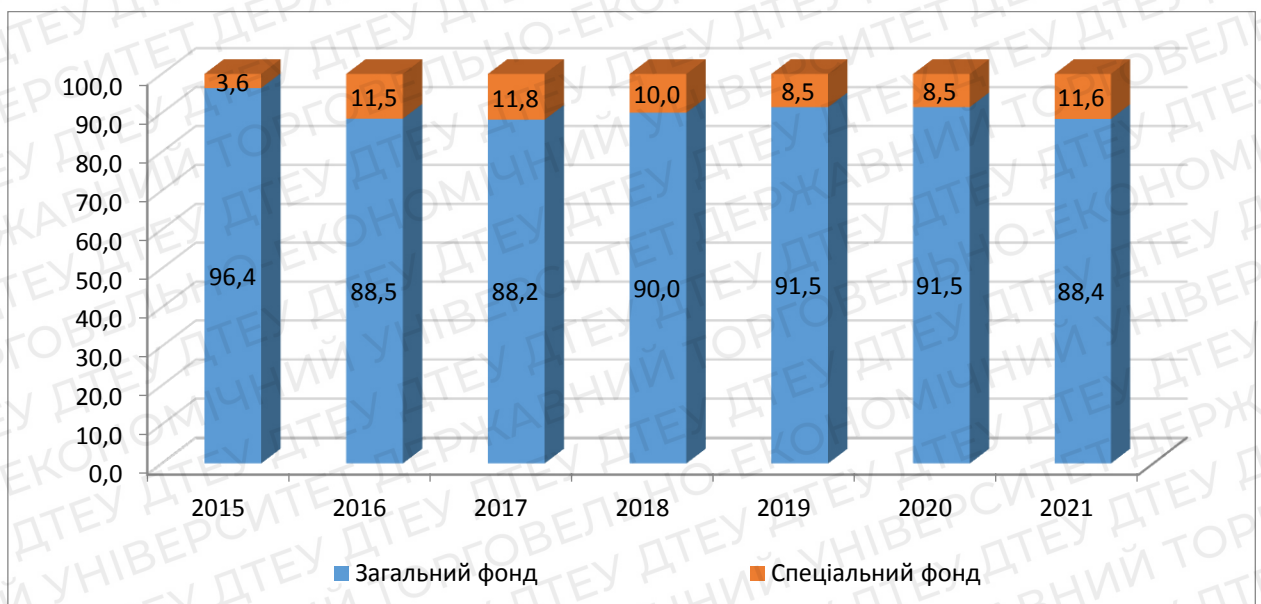

Рис. 1.6. Структура фактичних доходів бюджету міста Києва, 2015-2021, %

Джерело: розраховано автором за даними [14].

У структурі фактичних видатків переважають видатки загального фонду. Протягом досліджуваного періоду їх частка майже не змінювалася і варіювалася в межах 61,6%-69,3%. Видатки спеціального фонду відповідно склали від 30,7% до 38,4% (рис. 1.7).

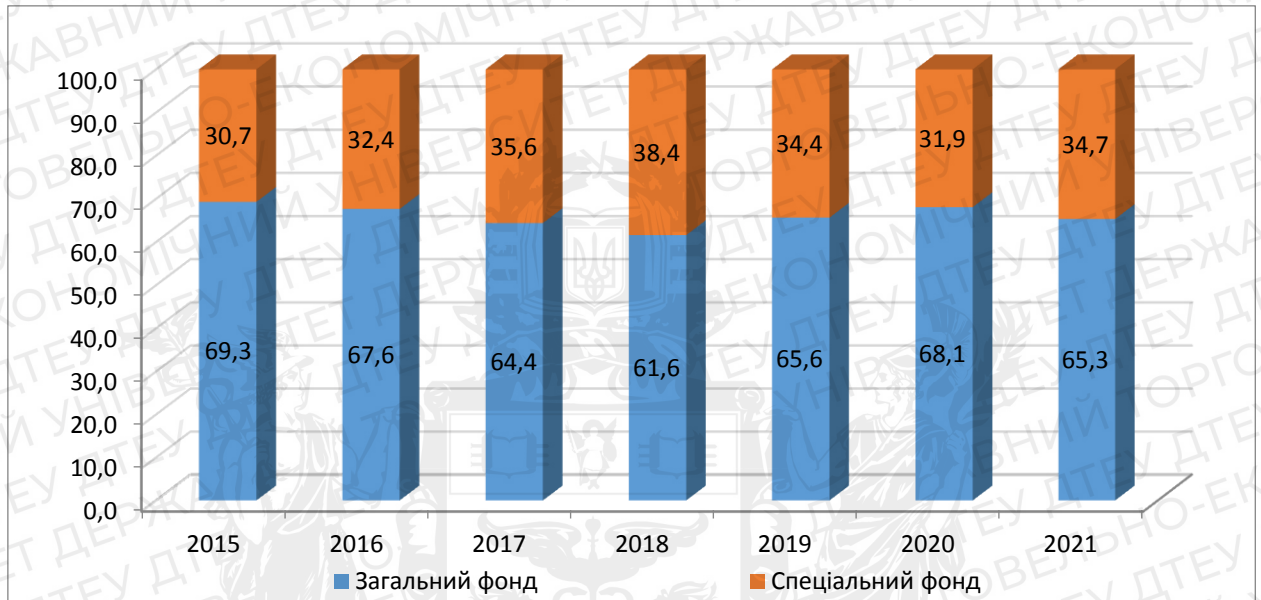

Рис. 1.7. Структура фактичних видатків бюджету міста Києва, 2015-2021, %
Джерело: розраховано автором за даними [14].

Розглянемо як виконувався місцевий бюджет за доходами з урахуванням міжбюджетних трансфертів та без них. (табл. 1.3).

Таблиця 1.3

Виконання місцевого бюджету м. Київ за доходами, 2016-2020, млн грн

Показник	Станом на:				
	01.01.2017	01.01.2018	01.01.2019	01.01.2020	01.01.2021
з урахуванням міжбюджетних трансфертів з державного бюджету					
Загальний фонд	34 128,4	43 005,8	50 447,8	56 901,3	53 123,70
Спеціальний фонд	4 473,6	5 755,8	6 683,0	5 316,5	4 998,03
Разом	38 602,1	48 761,7	57 130,8	62 217,7	58 121,73
без урахування міжбюджетних трансфертів					
Загальний фонд	24 709,5	29 958,5	36 934,0	44 683,7	46 753,6
Спеціальний фонд	4 473,6	5 042,1	4 800,4	3 845,6	2 780,7
Разом	29 183,1	35 000,6	41 734,4	48 529,3	49 534,3

Джерело: складено автором за [15].

Найбільші обсяги доходів з урахуванням міжбюджетних трансфертів з державного бюджету зафіксовано у 2019 р. – 62,2 млрд грн (за рахунок збільшення доходів загального фонду). Найбільший обсяг доходів без

урахування міжбюджетних трансфертів – у 2020 р. – 49,5 млрд грн (за рахунок збільшення видатків загального фонду).

При цьому найбільший обсяг субвенцій, отриманих з державного бюджету, протягом 2017-2021 рр. було використано у 2018 р. (15,3 млрд грн), найменший – у 2020 р. (8,6%) (рис. 1.8).

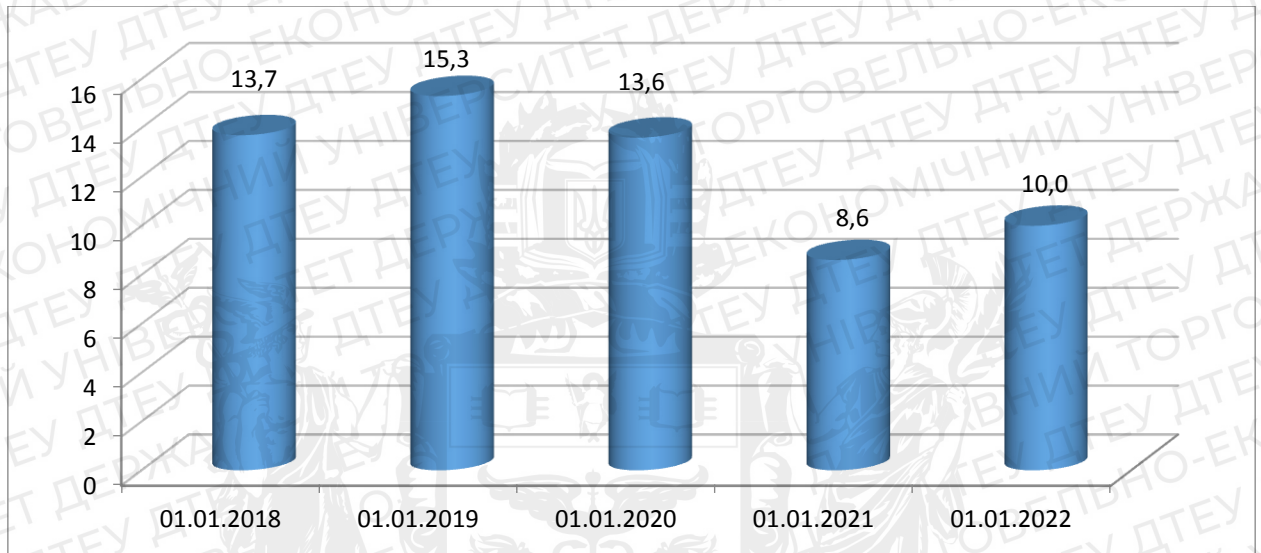

Рис. 1.8. Використання місцевим бюджетом м. Київ субвенцій, отриманих з державного бюджету, 2017-2021, млрд грн

Джерело: складено автором за [16].

Найбільші обсяги видатків як з урахуванням трансфертів, що передаються до державного бюджету, так і без урахування міжбюджетних трансфертів зафіксовано у 2019 р. – 61,1 млрд грн та 61 млрд грн відповідно (за рахунок збільшення видатків загального фонду) (табл. 1.4).

Таблиця 1.4

Виконання місцевого бюджету м. Київ за видатками, 2016-2020, млн грн

Показник	Станом на:				
	01.01.2017	01.01.2018	01.01.2019	01.01.2020	01.01.2021
з урахуванням трансфертів, що передаються до державного бюджету					
Загальний фонд	22 654,7	31 846,5	35 788,9	40 111,2	39 377,1
Спеціальний фонд	10 827,5	17 663,4	22 321,7	20 996,1	18 568,0
Разом	33 482,3	49 509,9	58 110,6	61 107,2	57 945,1
без урахування міжбюджетних трансфертів					
Загальний фонд	22 573,8	31 649,8	35 712,7	40 074,5	39 338,7
Спеціальний фонд	10 792,2	17 604,4	22 251,6	20 893,2	18 530,1
Разом	33 366,1	49 254,2	57 964,3	60 967,7	57 868,8

Джерело: складено автором за [17].

Доходи бюджету Київської міської громади (майже 80% загального обсягу доходів) переважно формує м. Київ (27,3%) та такі райони, як Шевченківській (18,5%), Печерський (14,7%), Солом'янський (8,6%) та Голосіївський (8,1%) (рис. 1.9).

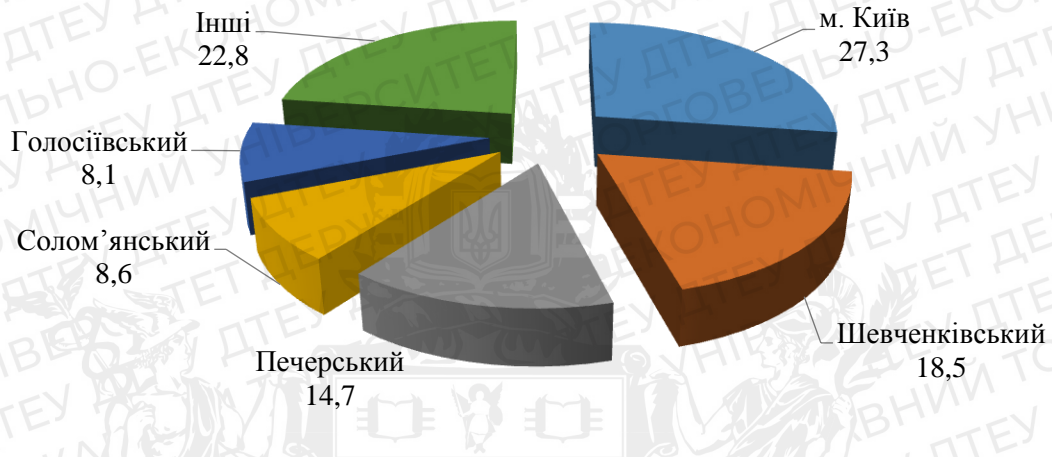

Рис. 1.9. Структура виконання бюджету м. Києва за доходами в розрізі районів, 2021, %

Джерело: розраховано автором за даними [14].

Ще одним фінансовим інструментом розвитку Київської міської громади, який активно використовується, є Громадський бюджет. Так, протягом 2017-2020 рр. кількість поданих на розгляд проектів щороку збільшувалася. У 2021 р. кількість проектів зменшилася на 20%. Проте вартість проектів, що перемогли у 2021 р. збільшилася на 5,5% (табл. 1.5).

Таблиця 1.5

Основні показники функціонування інструменту «Громадський бюджет» у Київській міській громаді, 2017-2021 рр.

Показник	2017	2018	2019	2020	2021
Подано проектів, шт.	497	809	1137	2119	1692
Подано проектів, млн грн	328,6	1002,4	734,7	1065,3	905,8
Кількість проектів, що перемогли, шт.	62	141	341	554	351
Вартість проектів, що перемогли, млн грн	50,0	149,2	149,8	161,2	170,0
Кількість реалізованих проектів, шт.	59	134	33	493	340
Кількість проектів в процесі реалізації, шт.	–	4	3	26	8

Джерело: складено автором за [18].

Загальний обсяг видатків на 2022 рік, що планується спрямувати на реалізацію проектів ГБ – 200 млн грн. Прогнозований обсяг видатків на 2023 рік, що планується спрямувати на реалізацію проектів Громадського бюджету, становить – 220 млн грн, у 2024 році – 250 млн грн.

Розглянемо також традиційний фінансовий інструмент, що найчастіше використовується у розвитку Київської міської громади – залучення інвестицій. Станом на 31.12.2020 в економіку Київської міської громади було залучено майже 16 млрд дол. США, що менше, ніж у попередньому році, на 22% (рис. 1.10).

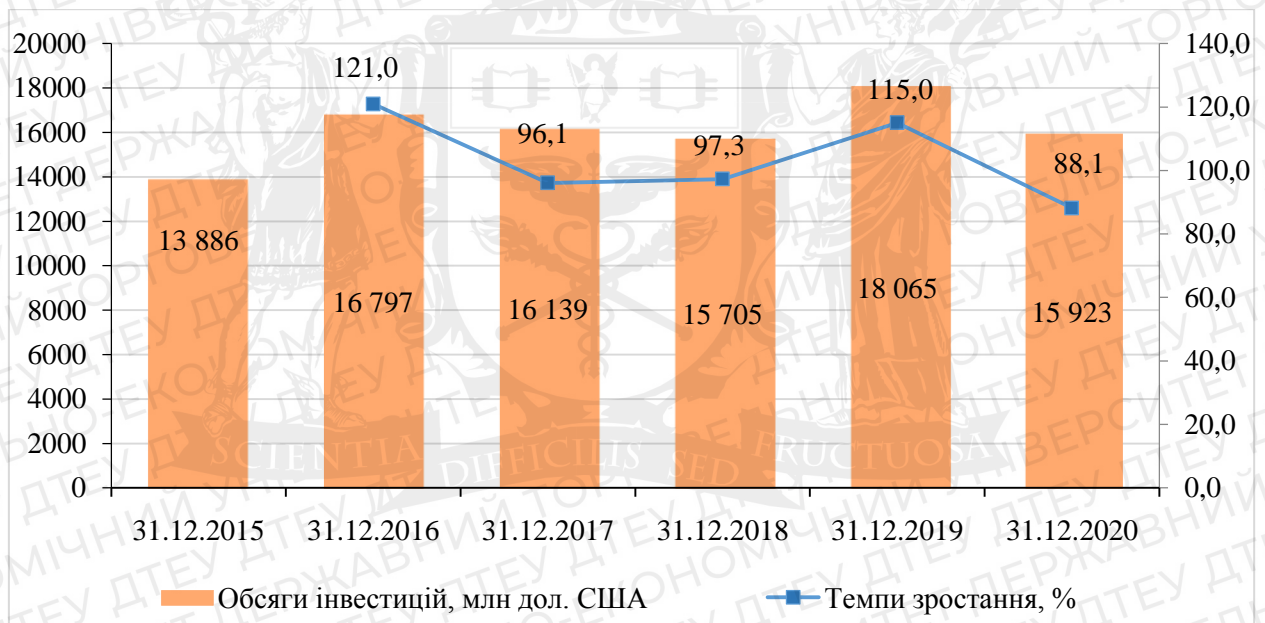

Рис. 1.10. Динаміка обсягів прямих іноземних інвестицій в економіці м. Київ, 2015-2020

Джерело: розраховано автором за даними [19].

Найбільшими країнами-інвесторами були Кіпр, Нідерланди, Сполучене королівство, Австрія та Франція. Разом ці країни забезпечили 65% вкладень в економіку Київської міської громади. Привабливими для іноземних інвесторів були такі види економічної діяльності, як оптова та роздрібна торгівля, фінансова та страхова діяльність, інформація та телекомунікації (дод. Б).

Обсяги капітальних інвестицій теж зменшилися у 2020 р. (рис. 1.11).

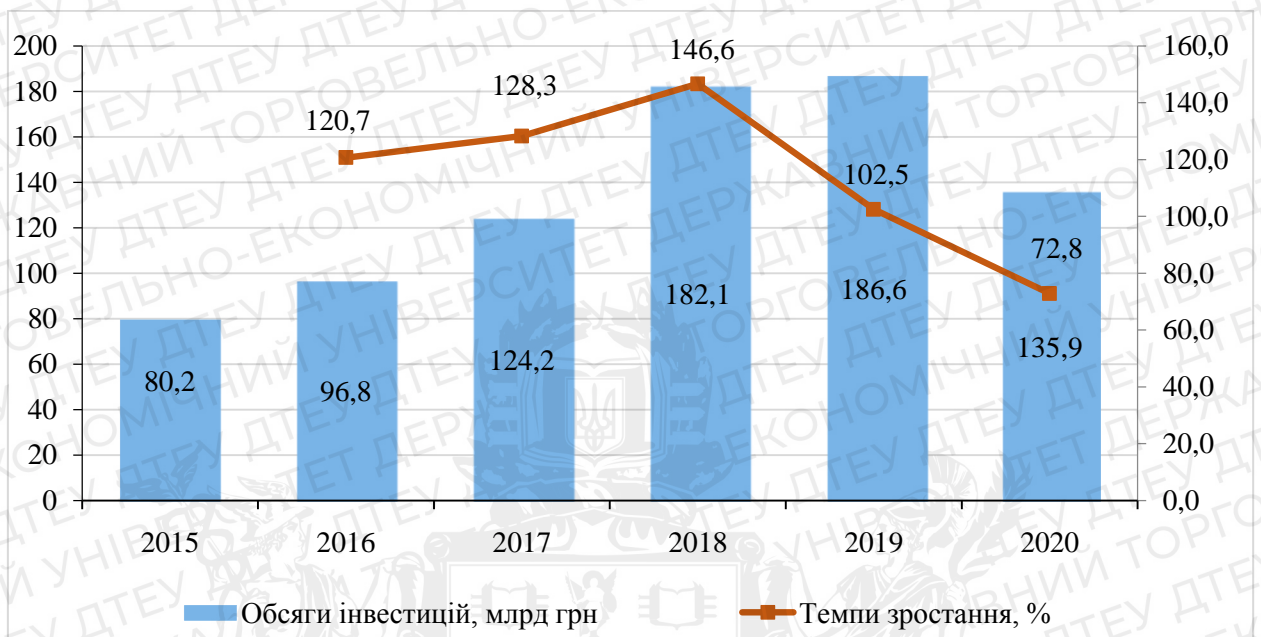

Рис. 1.11. Динаміка обсягів капітальних інвестицій в економіці м. Київ, 2015-2020

Джерело: розраховано автором за даними [20].

Здебільшого інвестиції спрямовуються в такі активи: будівлі нежитлові, інженерні споруди, машини, обладнання та інвентар, транспортні засоби та будівлі нежитлові.

Отже, проаналізувавши основні фінансові інструменти, що найактивніше використовує Київська міська громада для свого розвитку, можна зробити висновок щодо ефективного їх використання.

РОЗДІЛ 2

УДОСКОНАЛЕННЯ ФІНАНСОВИХ ІНСТРУМЕНТІВ РОЗВИТКУ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД В УКРАЇНІ

2.1. Аналіз зарубіжного досвіду використання фінансових інструментів розвитку громад

У кожній країні існує процес моніторингу діяльності територіальної громади з індикаторами оцінки, які використовуються конкретно в тій чи іншій країні, підібраними відповідно до соціально-економічних умов.

Метою децентралізації в Польщі було максимально забезпечити незалежне функціонування кожного регіону, створити більш ефективні та прозорі політичні інституції та зміцнити інститути громадянського суспільства. Основні повноваження та фінансові ресурси в Польщі знаходяться на рівні зміни. У місцевих бюджетах Польщі зосереджено близько 40% податків на прибуток, майже 7% надходжень від податку на підприємства та 100% податків на нерухомість [21].

У Франції частка місцевих податків у бюджеті комун становить 45-50%, тоді як у бюджеті департаментів — близько 38%, у той час як зовнішні джерела фінансують 35% міського бюджету та 41,5% бюджету департаментів [22]. Франція ілюструє найбільш централізовану модель міжбюджетних відносин з місцевими органами влади (поряд з Нідерландами та Бельгією) серед Європейського Співтовариства.

Міське самоврядування в Німеччині має два рівні (райони та громади). Загалом у Німеччині 439 районів, у тому числі 323 райони та 116 міст земельного підпорядкування, 12,3 тис. громад (з них 16% є незалежними громадами, а 77% належать до дворівневої громади) [23].

Органи самоврядування німецьких громад мають певні права: у сфері фінансів – належне фінансове забезпечення, право встановлювати розміри місцевих податків і тарифів; у сфері планування – організувати містобудування через плани забудови, розробляти концепції місцевого розвитку; у сфері організації – регулювати свою адміністративну організацію на власний розсуд; у кадрових питаннях – вільний вибір, просування по службі при звільненні власних працівників; у сфері культури – створювати заклади культури, займатися їх розвитком [24].

Фінансова база громад формується за рахунок платежів і податків (з землі, майна, ремесел, автотранспорту, на утримання собак, з розваг), цільових зборів, єдиних внесків, федеральних і земельних субсидій, позик. У Німеччині надходження від місцевих податків перевищують 20% доходів бюджету; неподаткові надходження – 6%; субсидії та дотації з центрального бюджету (у Німеччині державні трансферти становлять 49,7% доходів бюджету, у тому числі 32,4% дотації та 17,3% субсидій) [22].

За даними комісії муніципалітету Державного національного банку Німеччини (Kreditanstalt für Wiederaufbau — KfW) інвестиції в територіальні громади зросли майже до 159 млрд євро [21].

У той час як південна Європа відстає від Німеччини, інвестиційні витрати якої розвивалися краще, ніж у середньому, більш успішне функціонування французьких громад спостерігається в певних категоріях інвестицій.

Французькі муніципалітети послідовно вносили позитивні зміни у свої інвестиції протягом останніх 15 років; тобто вклали більше, ніж витратили, і таким чином розширили свій капітал [23].

Обсяг муніципальних інвестицій у Франції значно більший порівняно з таким же показником муніципалітетів у Німеччині. Незважаючи на поступове зменшення інвестицій у Франції протягом 2010-2018 років,

інвестиційна політика муніципалітетів є більш збалансованою та ефективною [25].

Результати дослідження вказують не тільки на загалом вищий рівень інвестиційної активності у Франції, але й на чіткі регіональні відмінності. Це пояснюється більш високою ефективністю французьких муніципалітетів: якістю інфраструктури, інвестиційною діяльністю та інвестиційними можливостями.

Високі обсяги інвестицій у Німеччині в структурно розвинених регіонах з високими інвестиційними витратами стосуються фінансово слабких муніципалітетів. Інвестиції можна побачити майже в усіх сферах інвестування.

Розподіл інвестиційних резервів у Німеччині показано на рис. 2.1.

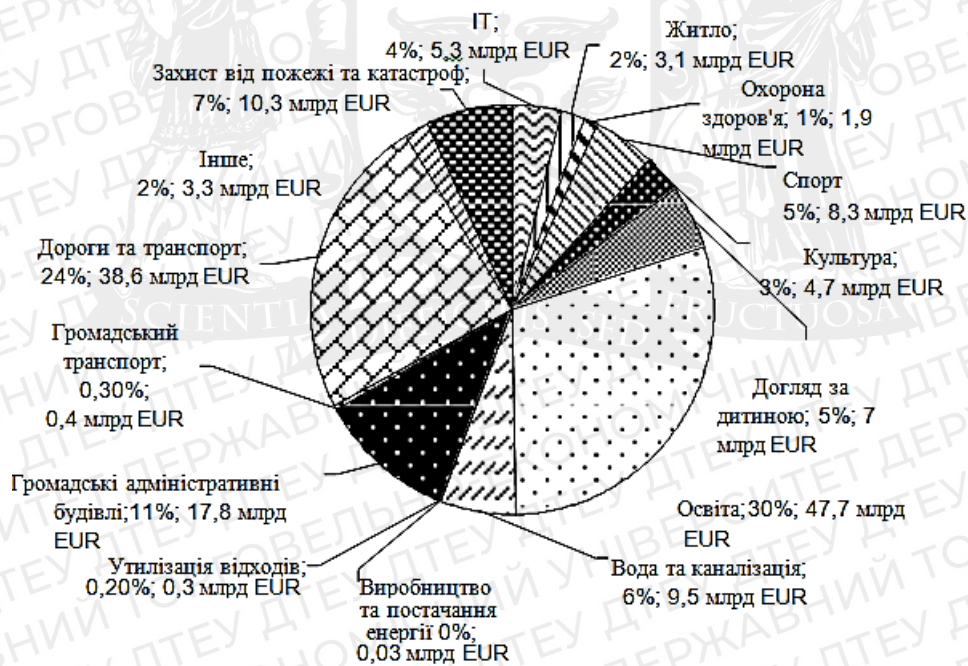

Рис. 2.1. Структура інвестицій муніципалітетів Німеччини [26]

Інструментом державного регулювання діяльності територіальних громад є фінансова політика, метою якої є покращення розвитку та підвищення ефективності територіальної громади. Реальний обсяг повноважень органів місцевого самоврядування характеризує частку доходів

місцевих бюджетів у структурі зведеного бюджету країни або рівень валового внутрішнього продукту (ВВП), який перерозподіляється за рахунок доходів місцевих бюджетів. У більшості країн Центральної та Східної Європи місцеві бюджети становлять від 20% до 29% зведеного державного бюджету; мінімальні рівні місцевих бюджетів – у Чехії, Естонії та Литві, а максимальні – у Польщі. Середня частка доходів місцевих бюджетів у ВВП у країнах з перехідною економікою на 8,6% нижча, ніж у розвинутих країнах, і становить 8,0% [27].

Одним із найпоширеніших фінансових інструментів забезпечення кондомініумів у Європі є місцевий розвиток, очолюваний громадою (CLLD), інтегровані територіальні інвестиції (ІТІ) та зелені облигації.

CLLD – це метод залучення партнерів на місцевому рівні, включаючи громадянське суспільство та місцевих економічних суб'єктів, до розробки та впровадження інтегрованих місцевих стратегій, які допомагають їхнім регіонам процвітати для більш стійкого майбутнього. Цей підхід застосовується завдяки ініціативі LEADER, що функціонує в рамках Європейського сільськогосподарського фонду розвитку сільських районів для визначення стратегії місцевого розвитку. Це інструмент розроблений для зосередження на невеликих територіях із сильним підходом «знизу-вгору» і може фінансуватися з усіх фондів ESI [21].

Оскільки інтегровані територіальні стратегії є життєво важливими для досягнення розумної, стабільної Європи. Інтегровані територіальні інвестиції є ключовими інструментами для реалізації таких стратегій. ІТІ дозволяють державам-членам ЄС поєднувати фінансування з кількох пріоритетних осей однієї або кількох операційних програм (програм ЄС) для забезпечення реалізації комплексної стратегії для певної території. Слід підкреслити, що ІТІ можна ефективно використовувати лише за умови, що конкретна географічна територія має інтегровану міжсекторну територіальну стратегію.

Крім того, ІТІ підходить для впровадження заходів у контексті Європейського територіального співробітництва [27].

Перевагами використання зелених облігацій для залучення інвестицій є вища диверсифікація, низький ризик, умови фінансування та можливість гнучко адаптуватися до конкретних потреб муніципалітету залежно від ринкової ситуації. З «зеленим» фінансуванням розвивається ринок капіталу, на якому екологічно орієнтовані інвестори можуть поєднуватися з попитом на капітал для інвестицій. Фінансування комплексних муніципальних інвестиційних проектів такими облігаціями пройшло міжнародну апробацію і є потенційним важелем для більшої інвестиційної активності [28].

У табл. 2.1 представлено порівняльний аналіз фінансової спроможності територіальних громад України, Німеччини, Франції, Польщі, Румунії на методика розрахунку фінансової спроможності перспективної територіальної громади Міністерство розвитку громад і територій України [29].

Таблиця 2.1

Порівняльний аналіз фінансової спроможності територіальних громад

Показник	Україна	Німеччина	Франція	Польща	Румунія
	2019				
Власні доходи на душу населення, млрд національна валюта	1079,00	3665,29	4472,57	889,04	1120,82
Динаміка надходжень місцевих податків і зборів, %	1,17	0,80	1,20	0,60	1,02
Рівень дотацій бюджетів	0,16	0,36	0,29	0,29	0,31
Частка видатків на утримання апарату управління у фінансових ресурсах ТГ	0,98	0,96	0,99	1,00	0,98
Середня арифметична рейтингів ТГ за всіма показниками певного напрямку	3,75	3,00	1,75	3,75	2,75
Середня арифметична сума оцінок конкретного ТГ у всіх напрямках	0,75	0,60	0,35	0,75	0,55

Закінчення табл. 2.1

Показник	Україна	Німеччина	Франція	Польща	Румунія
	2020				
Власні доходи на душу населення, млрд національна валюта	1330,90	4157,79	4906,06	938,50	1187,31
Динаміка надходжень місцевих податків і зборів, %	1,13	1,16	1,20	0,70	1,03
Рівень дотацій бюджетів	0,18	0,40	0,35	0,58	0,34
Частка видатків на утримання апарату управління у фінансових ресурсах ТГ	0,86	0,95	0,99	0,99	0,84
Середня арифметична рейтингів ТГ за всіма показниками певного напрямку	3,75	2,25	1,5	3,25	4,25
Середня арифметична сума оцінок конкретного ТГ у всіх напрямках	0,75	0,45	0,3	0,65	0,85

Джерело: [26].

За результатами аналізу можна зробити висновок, що найбільш фінансово забезпеченими є територіальні громади Франції, що свідчить про ефективність політики місцевого самоврядування та державної політики загалом щодо розвитку територіальних громад. Збільшення надходжень від місцевих податків і зборів дозволило територіальним громадам Німеччини вийти на друге місце за платоспроможністю.

Зважена політика щодо врегулювання витрат на утримання управлінського персоналу у фінансових ресурсах громади необхідна для підвищення платоспроможності територіальних громад Польщі. Територіальні громади Румунії серед країн, які досліджуються, є найменш фінансово заможними через низькі надходження власних доходів, надходжень від податків і зборів та зниження рівня залежності від дотацій бюджету. Збільшення надходжень власних коштів територіальних громад та підвищення рівня залежності від субсидій з бюджету дозволило територіальним громадам України посісти четверте місце серед досліджених країн. Збільшення платоспроможності територіальних громад України вимагає підвищення ефективності та мобілізації місцевих податків і зборів.

2.2. Обґрунтування заходів щодо підвищення ефективності використання фінансових інструментів розвитку Київської міської громади

Для забезпечення фінансової спроможності територіальних громад в Україні необхідно:

- створити більш ефективні та прозорі політичні інститути для зростання державних інвестицій;
- участь у міжнародних та європейських програмах у рамках реформи децентралізації;
- приєднати громади з низькими фінансовими можливостями та демографією до інших територіальних громад та створити більші ТГ за площею та кількістю мешканців;
- підвищення ефективності та мобілізації місцевих податків і зборів;
- кошторисне стратегічне планування ТГ;
- раціональне використання коштів у пріоритетних напрямках розвитку ТГ;
- розвиток малого бізнесу, покращення якості інфраструктури на рівні адміністративно-територіальних одиниць для збільшення регіональних інвестицій та інвестиційних можливостей ТГ;
- впровадження нових фінансових інструментів на регіональний ринок.

Реалізація цих напрямків надасть можливість інвесторам залучати інвестиційно вигідні проекти, які забезпечать економічний розвиток території, ефективне використання ресурсів, наявних у громади та накопичення коштів для вирішення соціально-економічних питань відповідно до пріоритетів розвитку.

Відтак, постає необхідність реформування видаткової політики місцевих бюджетів і проведення структурних реформ складових соціальної сфери держави для підвищення результативності використання фінансових ресурсів місцевого бюджету. Крім того, в процесі пошуку нових джерел для фінансування розвитку Київської міської громади доцільно:

- впроваджувати заходи, спрямовані на збільшення частки представників середнього класу населення в місті шляхом створення сприятливого бізнесового та інвестиційного середовища, розвитку бізнесу і податкової культури;

- розвивати економічні платформи сприяння зближенню інтересів учасників системи ресурсного забезпечення, що функціонують за моделлю взаємодії влади і бізнесу та формування економічного базису розвитку громади і спільної соціальної відповідальності влади і бізнесу за майбутнє громади;

- збільшувати кількість якісних робочих місць та скорочувати витрати на соціальні потреби, сприяти працевлаштуванню осіб з інвалідністю;

- здійснювати більш посилений контроль з боку стейкхолдерів за формуванням і виконанням бюджету;

- впровадити систему мотивації стейкхолдерів щодо участі у ресурсному забезпеченні громади;

- упорядкувати дані реєстру речових прав на нерухоме майно, оскільки на сьогодні він недосконалий та, містить неповну інформацію щодо об'єктів оподаткування.

Необхідно наголосити, що запропоновані пропозиції мають реалізовуватися разом із прийняттям законодавчих та підзаконних актів щодо сприяння інвестиційній діяльності в громадах.

Сьогодні на соціально-економічний розвиток як окремих спільнот, так і суспільства в цілому впливають можливості залучення фінансових ресурсів та їх ефективного використання. Розвиток інтернет-технологій сприяє появі нових форм підприємництва (стартапи, мережевий маркетинг та ін.), а також різних форм електронного фандрайзингу.

Інноваційні форми фінансування проектів соціально-економічного розвитку починають створювати істотну конкуренцію традиційним формам залучення фінансів, наприклад банківському кредитуванню, державним позикам або емісіям цінних паперів.

Одним з таких інструментів є краудфандинг. Він переважно використовується для фінансування стартапів, які є різновидом інноваційних проектів. Краудфандинг передбачає колективне, громадське фінансування, яке об'єднує кошти на створення та реалізацію проектів за рахунок численних сум, зібраних від бекерів (особа чи організація, яка фінансово підтримує проект) [30].

За допомогою краудфандингу можливо, наприклад, здійснювати фінансування екологічних проектів, як це роблять в інших країнах. Такі платформи є досить популярними за кордоном та вже досягли певних результатів. Так, швейцарська платформа Wemakeit допомогла зібрати кошти на проекти: «CO2 – оцінка всіх продуктів харчування», що підвищило обізнаність громадян про харчування; проект «Зупиніть пластик! – Гоа (Індія)», який підтримує інформаційні кампанії проти забруднення довкілля пластиком, популяризацію екологічного туризму, а також захист морського середовища штату Гоа [31].

Проте щодо застосування краудфандингу для стимулювання розвитку громад в Україні існує низка проблем, які потребують вирішення [32; 33]:

1) відсутність нормативно-правового регулювання, закріплення краудфандингу як форми безпосередньої участі територіальної громади у здійсненні місцевого самоврядування на законодавчому рівні;

2) такі інструменти не користуються широкою популярністю у населення;

3) у громадських організацій існують певні проблемні питання щодо збирання благодійних внесків [30]:

- на відміну від благодійних фондів, які вже багато років успішно працюють з онлайн-пожертвами, бухгалтери громадських об'єднань не мають великої практики роботи з цим видом платежів, тому виникають питання щодо звітності;

- громадські організації не завжди вміють правильно розрекламувати мету збору коштів та відзвітувати про їхнє використання перед своїми благодійниками, які часто бувають не менш вимогливими, ніж міжнародні донори;

- серед українців не сформована звичка жертвувати кошти на діяльність певних громадських організацій, попри те, що вони вже давно і охоче підтримують корисні та цікаві ініціативи через той же «Спільнокошт» та допомагають фінансово он-лайн конкретним людям, які опинилися у скрутній ситуації.

До основних переваг краудфандингу можна віднести [30-33]:

1) умовна безоплатність фінансування та незалежність. Виняток становлять залучення акціонерного або боргового капіталу через краудфандингові проекти. Винагорода для вкладників проекту є формальною та не передбачає отримання фінансової винагороди, особливо якщо це соціальна ідея і носить благодійний характер. До того ж за традиційних форм зовнішнього фінансування інвестор або кредитор впливатимуть на використання використовуватися коштів. У результаті чого фінансовий потік

може бути зупинений і реалізація проекту опиниться під загрозою. При використанні краудфандингу відсутній конфлікт інтересів, що унеможлиблює вплив на результат;

2) доступність та легкість входу в процес краудфандингу, відсутність бюрократизації. При використанні краудфандингових інтернет-платформ збирання коштів географічно не обмежується, що розширює коло потенційних вкладників. Також завдяки інтернету скорочуються витрати на пошук вкладників (як часові, так і фінансові);

3) відсутність посередників завдяки вільному доступу до фінансів без участі банків, бірж чи венчурних капіталістів, що значно полегшує безпосередньо процес фінансування. До того ж завдяки прямому діалогу вкладники, за бажанням, можуть брати участь в розробленні та вдосконаленні самої ідеї проекту;

4) зниження ризиків. Попереднє збирання коштів демонструє інтерес до проекту, визначає його потенційний успіх. Якщо його фінансують неохоче, це сигналізує, що з проектом щось не так, а отже, необхідно щось змінювати (наприклад, концепцію або скорочувати витрати). Якщо проект фінансується жваво, є значна вірогідність, що він буде популярним серед громадян.

Для впровадження краудфандингу у практику регіонального та місцевого управління необхідно вжити низку заходів, а саме [30-33]:

- 1) розробити нормативно-правову базу регулювання цього інструменту;
- 2) прийняти єдині стандарти забезпечення відкритості для державних органів усіх рівнів;
- 3) створити портал відкритих даних, аналогічний державним;
- 4) запустити у громаді Internet-майданчики для діалогу між представниками влади, органів місцевого самоврядування та громадянами;

- 5) довести до відома громад інформацію щодо функціонування краудфандингових платформ;
- 7) популяризувати серед населення фінансування екологічних проєктів за допомогою краудфандингових платформ;
- 8) затвердити Перелік завдань з реалізації розвитку міст в Україні та передбачити застосування краудфандингу у вказаному переліку;
- 9) у процесі розробки стратегій розвитку міст, регіональних стратегій, включати застосування краудфандингу;
- 10) розроблення методичних рекомендацій та посібників щодо впровадження краудфандингу для фінансування інноваційних проєктів у практику громад;
- 11) розроблення критеріїв оцінювання результатів (мотиваційний чинник) в контексті залучення громадян до активної участі в розв'язанні проблем місцевого розвитку громади.

Впровадження краудфандингу у діяльність громад дозволить вирішувати різноманітні проблеми регіонального та місцевого розвитку в короткі строки та з мінімальними затратами. Важливим питанням є наявність відповідного законодавства, яке б врегулювало діяльність краудфандингу, що у свою чергу, надало б поштовх для розвитку місцевого бізнесу.

Отже, виключно за умови удосконалення фінансових інструментів та формування ефективної системи управління фінансовим забезпеченням розвитку Київської міської громади можливий активний вплив на соціально-економічний розвиток території.

ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ

Проведене дослідження дозволило дійти низки висновків.

Фінансові інструменти розвитку територіальних громад можна визначити як правові, економічні, організаційні заходи, а також методи і форми завдяки яким територіальні громади мають змогу наповнювати свої місцеві бюджети. Проте ці фінансові інструменти є специфічними в публічному управлінні та відрізняються від фінансових інструментів, що використовуються в комерційній діяльності. Основними фінансовими інструментами розвитку територіальних громад є фінансові ресурси місцевих бюджетів (власні доходи), трансферти з державного бюджету (субвенції), кошти державних цільових програм за окремими галузями, програми і заходи, (у т.ч. інвестиційні), що реалізуються за рахунок коштівДФРР, коштів державної секторальної підтримки, кошти міжнародної технічної допомоги, благодійні внески, кредитні ресурси, державно-приватне партнерство, внутрішні та зовнішні іноземні інвестиції.

Київська міська громада активно використовує такі фінансові інструменти, як фінансові ресурси місцевих бюджетів (власні доходи), трансферти з державного бюджету (субвенції), внутрішні та зовнішні іноземні інвестиції, Громадський бюджет. Доходи бюджету Київської міської громади (майже 80%) переважно формує м. Київ та такі райони, як Шевченківській, Печерський, Солом'янський та Голосіївський. Привабливими для іноземних інвесторів є такі види економічної діяльності, як оптова та роздрібна торгівля, фінансова та страхова діяльність, інформація та телекомунікації. Капітальні інвестиції спрямовуються в такі активи: будівлі нежитлові, інженерні споруди, машини, обладнання та інвентар, транспортні засоби та будівлі нежитлові. Проаналізувавши основні фінансові інструменти, що найактивніше використовує Київська міська громада для свого розвитку, можна зробити висновок щодо ефективного їх використання.

Досвід розвитку європейських країн свідчить, що джерелом фінансової спроможності територіальних громад Німеччини та Франції, які займають провідні позиції у світовому економічному розвитку серед країн ЄС, є податкові надходження (платежі та податки), неподаткові надходження (цільові збори, одноразові внески, позики), субсидії та облігації з центрального бюджету, ресурси державного фонду регіонального розвитку, зовнішні джерела фінансування (муніципальні інвестиції, ITI, CLLD, зелені облігації, міжнародна технічна та фінансова допомога).

Для забезпечення фінансової спроможності територіальних громад в Україні необхідно: створити більш ефективні та прозорі політичні інститути для зростання державних інвестицій; участь у міжнародних та європейських програмах у рамках реформи децентралізації; приєднати громади з низькими фінансовими можливостями та демографією до інших територіальних громад та створити більші ТГ за площею та кількістю мешканців; підвищення ефективності та мобілізації місцевих податків і зборів; кошторисне стратегічне планування ТГ; раціональне використання коштів у пріоритетних напрямках розвитку ТГ; розвиток малого бізнесу, покращення якості інфраструктури на рівні адміністративно-територіальних одиниць для збільшення регіональних інвестицій та інвестиційних можливостей ТГ; впровадження нових фінансових інструментів на регіональний ринок. Реалізація цих напрямків дасть можливість інвесторам залучати інвестиційно вигідні проекти, які забезпечать економічний розвиток території, ефективне використання ресурсів, наявних у громади та накопичення коштів для вирішення соціально-економічних питань відповідно до пріоритетів розвитку.

Запропоновано комплекс заходів, який допоможе збільшити обсяги надходжень до бюджету Київської міської громади. Серед цих заходів: посилення плідності співпраці зі стейкхолдерами, у т. ч. і в частині створення

нових робочих місць; розвиток економічних платформ сприяння зближенню інтересів учасників системи ресурсного забезпечення, що сформовані за моделлю взаємодії влади і бізнесу та формування економічного базису розвитку громади і спільної соціальної відповідальності влади і бізнесу за майбутнє громади; створення сприятливого бізнес- та інвестиційного середовища розвитку бізнесу і податкової культури, використання краудфандингу.

В процесі пошуку нових джерел для фінансування розвитку Київської міської громади доцільно: впроваджувати заходи, спрямовані на збільшення частки представників середнього класу населення в місті шляхом створення сприятливого бізнесового та інвестиційного середовищ, розвитку бізнесу і податкової культури; розвивати економічні платформи сприяння зближенню інтересів учасників системи ресурсного забезпечення, що функціонують за моделлю взаємодії влади і бізнесу та формування економічного базису розвитку громади і спільної соціальної відповідальності влади і бізнесу за майбутнє громади; збільшувати кількість якісних робочих місць та скорочувати витрати на соціальні потреби, сприяти працевлаштуванню осіб з інвалідністю; здійснювати більш посилений контроль з боку стейкхолдерів за формуванням і виконанням бюджету; впровадити систему мотивації стейкхолдерів щодо участі у ресурсному забезпеченні громади; упорядкувати дані реєстру речових прав на нерухоме майно, оскільки на сьогодні він недосконалий та, містить неповну інформацію щодо об'єктів оподаткування. Проте запропоновані пропозиції мають реалізовуватися разом із прийняттям законодавчих та підзаконних актів щодо сприяння інвестиційній діяльності в громадах.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Дурман М. Альтернативні моделі формування та реалізації державної регуляторної політики та їх співвідношення зі стратегіями економічного розвитку територій. Публічне управління та митне адміністрування. Серія «Державне управління». 2020. № 1 (24). С. 29–35. DOI: 10.32836/2310-9653-2020-1.6.
2. Бігун Р., Литвин В., Олексів Н. Аналіз стану територіальних громад для моделювання їхнього соціально- економічного розвитку. 2021. Вип. 9. С. 1 – 10. DOI: <https://doi.org/10.23939/sisn2021.09.001>
3. Патицька Х. Фінансово-економічний потенціал територіальних громад: механізми функціонування та активізації: монографія / ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долишнього НАН України». Львів, 2019. 209 с. URL: <http://ird.gov.ua/irdp/p20190007.pdf>
4. Дуб А.Р. Фінансові механізми державної підтримки соціально- економічного розвитку об'єднаних територіальних громад в умовах децентралізації. Проблеми економіки. 2019. № 1(39). С. 52–58. DOI: <https://doi.org/10.32983/2222-0712-2019-1-52-58>
5. Демченко О. (2021). Фінансові інструменти розвитку територіальних громад. Економіка та суспільство. DOI: 10.32782/2524-0072/2021-27-6.
6. Бюджетний кодекс України від 8 липня 2010 року № 2456-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-17#n1013>
7. Дурман М. О. Державна фінансова підтримка громад як інструмент стимулювання місцевого розвитку (на прикладі Державного бюджету на 2021 рік). Публічне управління і адміністрування в Україні. 2021. Випуск 21. № 1. С. 35-40. DOI: <https://doi.org/10.32843/pma2663-5240-2021.21.7>

8. Інструменти розвитку об'єднаних територіальних громад в умовах децентралізації влади / За заг. ред. доктора наук з державного управління, професора, Заслуженого юриста України В.М. Олуйко. – К. : Ваіте, 2017. – 432 с.
9. Сизоненко О. Бюджет участі в системі публічних фінансів. Світ фінансів. 2019. № 1 (58). С. 111–120. URL: <http://sf.tneu.edu.ua/index.php/sf/article/view/1099>
10. Круглякова В. В., Жовтяк К. В., Колісник М. І. Бюджет участі як дієвий інструмент розвитку територіальної громади на прикладі м. Львова. Бізнес Інформ. 2020. №4. С. 370–376. DOI: <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2020-4-370-376>
11. Дослідження розвитку інструменту «Громадський бюджет» у містах України. Аналітичний звіт. 2020. <https://egap.in.ua/wp-content/uploads/2020/12/Аналітичний-звіт.pdf>
12. Борщ Г. А., Вакуленко В. М., Гринчук Н. М., Дехтяренко Ю. Ф., Ігнатенко О. С., Куйбіда В. С., Ткачук А. Ф., Юзефович В. В. Ресурсне забезпечення об'єднаної територіальної громади та її маркетинг: навч. посіб. / [Г. А. Борщ, В. М. Вакуленко, Н. М. Гринчук, Ю. Ф. Дехтяренко, О. С. Ігнатенко, В. С. Куйбіда, А. Ф. Ткачук, В. В. Юзефович] – К. : – 2017. – 107 с.
13. Скольська Т.В. Державно-приватне партнерство як інструмент публічної політики в умовах децентралізації влади в Україні / Сокольська Т.В., Панасюк В.І., Поліщук С.П., Осипенко Б.Р. // Аспекти публічного управління. Дніпропетровськ, 2020. ТОМ 8 № 6. С. 192-204. DOI: 10.15421/1520117
14. Відкритий бюджет м. Києва. Офіційний портал Києва. URL: https://kyivcity.gov.ua/finansy_ta_biudzhet/biudzhet/
15. Виконання місцевих бюджетів за доходами. Державна казначейська служба України. URL: <https://www.treasury.gov.ua/ua/file-storage/vikonannya-miscevih-byudzhetiv-za-dohodami>

16. Використання місцевими бюджетами субвенцій, отриманих з державного бюджету. Державна казначейська служба України. URL: <https://www.treasury.gov.ua/ua/file-storage/2017-6>
17. Виконання місцевих бюджетів за доходами. Державна казначейська служба України. URL: <https://www.treasury.gov.ua/ua/file-storage/vikonannya-miscevih-byudzhativ-za-dohodami>
18. Громадський бюджет. Офіційний портал Києва. URL: <https://gb.kyivcity.gov.ua>
19. Дані статистики зовнішнього сектору. Національний банк України. URL: <https://bank.gov.ua/ua/statistic/sector-external/data-sector-external>
20. Капітальні інвестиції. Головне управління статистики у м. Києві. URL: <http://www.kiev.ukrstat.gov.ua/p.php3?c=1117&lang=1>
21. Korbutiak A. United territorial communities in Ukraine in the context of fiscal decentralization / A. Korbutiak, Z. Lysenko, N. Sokrovska, A. Oleksyn // Problems and Perspectives in Management. 2019. № 17 (2). P. 217-227. DOI: [http://dx.doi.org/10.21511/ppm.17\(2\).2019.16](http://dx.doi.org/10.21511/ppm.17(2).2019.16)
22. Municipal investment: Growing needs, limited capacities. Germany. Kreditanstalt für Wiederaufbau. URL: https://www.kfw.de/PDF/Download-Center/Konzernthemen/Research/PDF-okumente-KfWKommunalpanel/KfW-Kommunalpanel-2018_KF_EN.pdf
23. Allemagne en marche?! Municipal investment backlogs in France and Germany. Germany. Kreditanstalt für Wiederaufbau. URL: <https://www.kfw.de/PDF/Download-Center/Konzernthemen/Research/PDFDokumente-Fokus-Volkswirtschaft/Fokus-englische-Dateien/Fokus-2018-EN/Fokus-No.-217-Juli-2018-Municipal-investmentbacklogs.pdf>
24. Карташов Є. Г. Проекти розвитку територіальної громади: вітчизняний та зарубіжний досвід. Публічне урядування, 10(5), 139-150. URL: <http://journals.maup.com.ua/index.php/public-management/article/view/571>

25. Кужелев М. О. Фінансові інструменти стимулювання регіонального розвитку: практика використання в Україні : монографія / М. О. Кужелев, А. В. Нечипоренко ; Держ. фіскальна служба України, Ун-т держ. фіскальної служби України. – К. : Вид-во «Центр учбової літератури», 2019. – 224 с.
26. Orlova, N. S., Diegtiar, O. A., Kozureva, O. V., Sharovalova A. M., & Prykazka S. I. (2019). Financial capacity of territorial communities: European experience and Ukrainian Case. *Financial and Credit Activity: Problems of Theory and Practice*, 4(31), 516–526. DOI: <https://doi.org/10.18371/fcaptr.v4i31.191006>
27. Community-led local development / European Commission. URL: https://ec.europa.eu/fisheries/cfp/emff/clld_en
28. Green bonds — a sustainable alternative for municipal infrastructure finance? Germany. Deutsche Welle. URL: <https://www.kfw.de/PDF/Download-Center/Konzernthemen/Research/PDF-Dokumente-Fokus-Volkswirtschaft/Fokus-englische-Dateien/Fokus-2019-EN/Fokus-No.-245-March-2019-Green-Bonds.pdf>
29. Самостійно розраховуємо фінансову спроможність перспективної ОТГ, – порядок розрахунку від експертів. URL: <https://decentralization.gov.ua/news/9218>
30. Динник П.І. Технології краудсорсингу в громадянському суспільстві: сучасні механізми партисипативної демократії. Інвестиції: практика та досвід. №21-22/2020. С. 119-123. URL: http://www.investplan.com.ua/pdf/21-22_2020/22.pdf.
31. Шуміло О. Фінансування екологічних проєктів шляхом краудфандингу: правові аспекти та практика застосування : практ. посіб. / О. М. Шуміло; [за заг. ред. О. Кравченко] - Львів : Видавництво «Компанія "Манускрипт"», 2020. 108 с. URL: http://epl.org.ua/wp-content/uploads/2020/07/2672_EPL_Finansuvannya_NET.pdf

32. Бахур Н. В. Краудфандинг та краудсорсинг як інструменти стимулювання розвитку регіонів та громад. Ефективна економіка. 2021. № 9. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=9282>. DOI: 10.32702/2307-2105-2021.9.85
33. Єлісеєва Л.В. Краудфандинг в Україні: проблеми та перспективи в контексті зарубіжного досвіду. С. 8-11. URL: <http://www.vestnik-econom.mgu.od.ua/journal/2017/23-1-2017/4.pdf>
34. Стан виконання бюджету міста Києва за доходами. . Офіційний портал Києва. URL: <https://kyivcity.gov.ua/BOE/OpenDocument/1801260826/OpenDocument/opendoc/openDocument.faces?logonSuccessful=true&shareId=3>

ДОДАТКИ

Стан виконання бюджету міста Києва за доходами в розрізі районів, 2015-2021, тис. грн

Райони	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
м. Київ	10 482 073	12 488 571	17 580 306	17 413 354	16 466 789	10 774 198	13 434 643
Голосіївський	1 866 399	2 887 259	3 142 988	3 914 669	4 843 810	5 347 776	3 973 706
Дарницький	1 012 041	1 761 145	2 212 175	2 698 059	3 507 124	3 470 890	1 555 984
Деснянський	752 089	1 371 886	1 536 053	1 759 580	2 043 446	2 022 405	939 209
Дніпровський	1 001 110	1 604 511	1 919 241	2 361 971	2 617 441	2 772 093	1 582 075
Оболонський	1 245 645	2 219 603	2 583 456	2 802 236	3 348 775	3 402 394	2 040 516
Печерський	2 672 871	4 369 938	5 025 831	6 058 266	7 608 511	8 456 721	7 222 889
Подільський	1 384 135	2 242 675	2 589 574	3 284 717	3 936 181	3 997 284	3 078 927
Святошинський	980 111	1 615 721	1 876 800	2 581 485	2 927 934	3 097 334	1 957 901
Солом'янський	1 668 846	2 638 319	3 297 643	3 879 922	4 563 757	4 753 348	4 201 605
Шевченківський	3 561 740	5 251 614	6 486 266	8 365 475	10 354 845	9 583 148	9 135 589
Разом	26 627 060	38 451 241	48 250 333	55 119 734	62 218 613	57 677 590	49 123 044

Джерело: складено автором за [34].

Обсяги прямих іноземних інвестицій в економіку м. Київ, 2015-2020, млн. дол. США

Вид економічної діяльності	Станом на:					
	31.12. 2015	31.12. 2016	31.12. 2017	31.12. 2018	31.12. 2019	31.12. 2020**
Усього за видами економічної діяльності	13 885,8	16 796,9	16 139,0	15 705,1	18 065,3	15 923,3
Сільське, лісове та рибне господарство	586,1	107,6	214,6	191,3	99,3	87,1
Промисловість	1 479,7	1 491,3	1 460,4	1 388,9	1 975,0	1 605,7
Добувна промисловість і розроблення кар'єрів	234,6	169,8	213,5	311,2	473,4	404,5
Переробна промисловість	1 067,6	1 268,9	1 079,0	880,3	955,9	812,1
Постачання електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря	165,0	48,6	149,7	185,1	530,7	374,5
Водопостачання; каналізація, поводження з відходами	12,5	4,1	18,3	12,2	15,1	14,6
Будівництво	475,4	622,4	541,3	403,0	389,6	348,5
Оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів	3 043,9	3 770,0	3 676,0	3 761,7	4 219,2	3 798,6
Транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність	256,5	254,6	269,4	385,4	323,4	263,1
Тимчасове розміщування й організація харчування	159,5	207,6	198,2	180,5	166,9	133,4
Інформація та телекомунікації	1 912,9	2 324,1	2 461,9	2 134,9	2 334,5	2 319,4
Фінансова та страхова діяльність	3 793,3	4 230,7	3 305,6	3 031,9	4 231,6	3 751,0
Операції з нерухомим майном	647,3	1 390,8	1 614,6	2 056,7	2 277,3	1 873,8
Професійна, наукова та технічна діяльність	1 159,5	1 792,7	1 703,3	1 242,8	1 397,8	1 156,9
Діяльність у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування	231,8	458,5	553,6	799,3	455,5	405,0
Державне управління й оборона; обов'язкове соціальне страхування	*	*	*	*	*	*
Освіта	*	*	*	*	*	*
Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги	8,3	16,5	16,8	16,2	57,6	47,9
Мистецтво, спорт, розваги та відпочинок	113,7	98,4	95,3	86,5	102,2	99,7
Надання інших видів послуг	9,4	13,5	11,5	12,8	20,8	18,5

*Дані не оприлюднюються з метою забезпечення виконання вимог Закону України "Про державну статистику" щодо конфіденційності статистичної інформації.

**Дані на кінець 2020 р. перераховані з використанням даних річної фінансової звітності підприємств.

Джерело: складено автором за даними [19].

РЕФЕРАТ
ВИПУСКНОЇ КВАЛІФІКАЦІЙНОЇ РОБОТИ

на тему:

**ФІНАНСОВІ ІНСТРУМЕНТИ РОЗВИТКУ
ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД В УКРАЇНІ**

Студентки 5 курсу, 7 групи,
спеціальності 074 «Публічне
управління та адміністрування»
спеціалізації «Публічне
управління та адміністрування»

Старушенко
Олександрі Олегівни

Науковий керівник
канд. екон. наук

Дьяченко
Ольга Володимирівна

Гарант освітньої програми
канд. екон. наук, доцент

Головня
Юлія Ігорівна

Київ 2022

Випускна кваліфікаційна робота складається зі вступу, двох розділів, висновків та пропозицій, списку використаних джерел з 34 найменувань, 2 додатків. Матеріали роботи містять 12 рисунків та 6 таблиць. Загальний обсяг роботи складає 42 сторінки, основної частини – 35 сторінок.

Метою роботи є обґрунтування заходів щодо підвищення ефективності використання фінансових інструментів розвитку громад в Україні.

Для досягнення зазначеної мети було вирішено такі завдання:

- охарактеризовано фінансові інструменти розвитку громад;
- оцінено результативність використання фінансових інструментів розвитку Київської міської громади;
- проаналізовано зарубіжний досвід використання фінансових інструментів розвитку громад;
- обґрунтовано заходи щодо підвищення ефективності використання фінансових інструментів розвитку Київської міської громади.

Об'єктом дослідження є процес використання фінансових інструментів розвитку громад.

Предметом дослідження є теоретичні та практичні аспекти використання фінансових інструментів розвитку Київської міської громади.

У роботі використано такі методи дослідження: систематизації та узагальнення (для характеристики фінансових інструментів розвитку громад); статистико-економічний, системний та порівняльний аналіз (для оцінки результативності використання фінансових інструментів розвитку Київської міської громади); аналізу та синтезу (для визначення напрямів удосконалення фінансових інструментів розвитку Київської міської громади); абстрактно-логічний (для обґрунтування заходів щодо підвищення ефективності використання фінансових інструментів розвитку Київської міської громади) та ін.

У першому розділі охарактеризовано фінансові інструменти розвитку Київської міської громади; оцінено результативність використання фінансових інструментів розвитку Київської міської громади.

У другому розділі визначено напрями удосконалення фінансових інструментів розвитку Київської міської громади; обґрунтовано заходи щодо підвищення ефективності використання фінансових інструментів розвитку Київської міської громади.

АНОТАЦІЯ

У випускній кваліфікаційній роботі охарактеризовано фінансові інструменти розвитку громад; оцінено результативність використання фінансових інструментів розвитку Київської міської громади; проаналізовано зарубіжний досвід використання фінансових інструментів розвитку громад; обґрунтовано заходи щодо підвищення ефективності використання фінансових інструментів розвитку Київської міської громади.

Ключові слова: фінансові інструменти, фінансова спроможність, місцевий бюджет, об'єднана територіальна громада, Київська міська громада.

SUMMARY

In the final qualification work the financial instruments of development of communities are characterized; the effectiveness of the use of financial instruments for the development of the Kyiv city community was assessed; the foreign experience of using financial instruments of community development is analyzed; measures to increase the efficiency of the use of financial instruments for the development of the Kyiv city community are justified.

Key words: financial instruments, financial capacity, local budget, united territorial community, Kyiv city community.

РЕЦЕНЗІЯ

на випускні кваліфікаційну роботу студентки 5 курсу ФЕМП КНТЕУ освітнього ступеня бакалавр спеціальності 074 «Публічне управління та адміністрування» спеціалізації «Публічне управління та адміністрування» Старушенко Олександри Олегівни на тему «Фінансові інструменти розвитку територіальних громад в Україні»

Представлена на рецензію випускна кваліфікаційна робота характеризується актуальністю та своєчасністю, оскільки фінансові інструменти є однією з основоположних умов ефективного функціонування органів місцевого самоврядування.

Рецензована робота складається зі вступу, двох розділів, висновків та пропозицій. Наповнення параграфів повністю відповідає назвам розділів та затвердженій темі. Зміст та структура випускної кваліфікаційної роботи відповідають вимогам, які висуваються до робіт на здобуття освітнього ступеня «бакалавр», усі розділи виконано з дотриманням діючих стандартів.

У першому розділі роботи охарактеризовано фінансові інструменти розвитку громад; оцінено результативність використання фінансових інструментів розвитку Київської міської громади.

У другому розділі випускної кваліфікаційної роботи за результатами аналізу зарубіжного досвіду обґрунтовано заходи щодо підвищення ефективності використання фінансових інструментів розвитку Київської міської громади.

У процесі дослідження здобувач продемонстрував достатній рівень володіння методологією наукових досліджень, вміння використовувати сучасні методи оброблення інформації. Ілюстративне супроводження роботи полегшує сприйняття і свідчить про наполегливість у збиранні та обробленні статистичного матеріалу.

Випускна кваліфікаційна робота є завершеним, самостійним дослідженням актуальної теоретичної та практичної проблематики. Висновки та рекомендації, що сформульовані в роботі, є цілком обґрунтованими.

З огляду на зазначене, представлена на рецензування випускна кваліфікаційна робота Старушенко Олександри Олегівни виконана у повному обсязі, відповідає встановленим вимогам та рекомендується до захисту з позитивною оцінкою.

Рецензент

В.О. Качаловичка
фінансового управління
Броварської міської ради.
Крипак Н.І.

дослідженням актуальної теоретичної та практичної проблематики. Висновки та рекомендації, що сформульовані в роботі, є цілком обґрунтованими.

З огляду на зазначене, представлена на рецензування випускна

Завідувачу кафедри публічного
управління та адміністрування
Новіковій Н.Л.

Заява

Я, Старушенко Олександра Олегівна, повідомляю, що за результатами проведення самостійної перевірки з використанням програмно-технічних засобів у наданій випускній кваліфікаційній роботі на тему: « Фінансові інструменти розвитку територіальних громад в Україні » не міститься елементів академічного плагіату. У випадках використання прямих запозичень з друкованих та електронних джерел, вказані відповідні посилання.

Робота для перевірки надається у друкованому та електронному варіантах.
Електронна версія моєї роботи ідентична з друкованою.

«24» січня 2022 року

 (підпис)

Згода

Я, Старушенко Олександра Олегівна, студентка 5 курсу 7 групи заочної форми навчання, спеціальності 074 «Публічне управління та адміністрування» цим засвідчую, що є автором випускної кваліфікаційної роботи на тему: «Фінансові інструменти розвитку територіальних громад в Україні» несу повну відповідальність за достовірність, точність та повноту поданої у роботі інформації, жодна частина роботи не була скопійована, за винятком випадків, коли робиться належне підтвердження в присвоєнні. Я підтверджую, що у роботі не міститься державної таємниці або інформації для службового користування.

Цим засвідчую, що жодна частина цієї роботи не була опублікована мною раніше.

Я даю дозвіл на те, що моя робота буде направлена в інституційний депозитарій Київського національного торговельно-економічного університету і збережена в базі даних для майбутньої перевірки плагіату.

« 24 » січня 2022 року

Підпис

(Старушенко О.О.)

Прізвище, ініціали